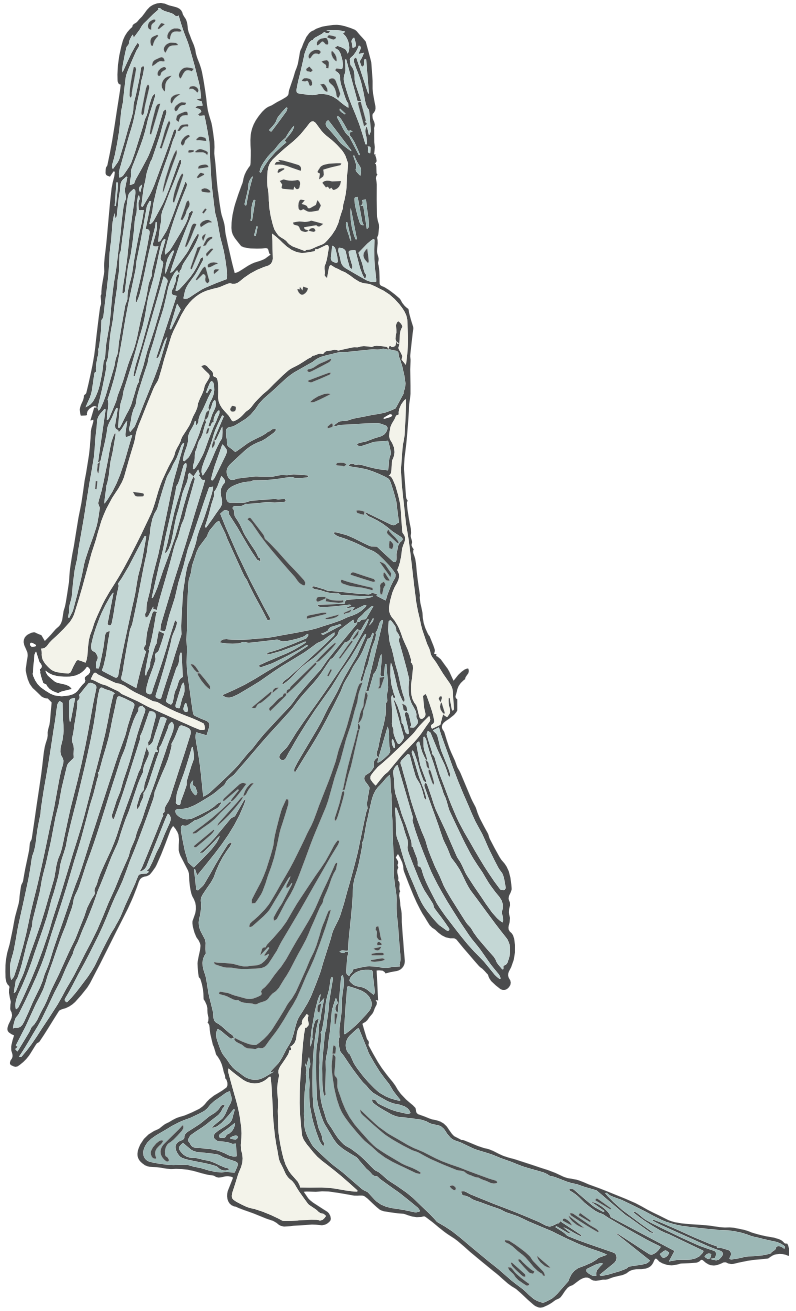

DE
WAPENS
NEER!

BERTHA
VON SUTTNER

DE
WAPENS
NEER!

ROMAN

VOORWOORD

Voor de uitgave van *Die Waffen nieder!* van de Oostenrijkse barones Bertha von Suttner was in 1889 geen uitgever te vinden. De tijd zou er niet rijp voor zijn geweest. Niemand zou zitten te wachten op een boek dat ontwapening en pacifisme propageert. Het nationalisme vierde hoogtij, spanningen tussen landen liepen op, wapens werden in paraatheid gebracht en legers op sterkte. Oostenrijk was een autocratische en militaristische staat, een traditionele standenmaatschappij, waar niet veel ruimte was voor een veelheid aan rebelse of activistische ideeën over de inrichting van de samenleving.

Enmaal gepubliceerd zou het boek vele edities beleven en in talloze talen vertaald worden. Het negentiende-eeuwse Europa sleepte zich van oorlog naar oorlog, maar ook de Vredesbeweging won steeds meer terrein. Bertha von Suttner's roman groeide uit tot het visitekaartje van de Vredesbeweging. *De wapens neer!* is namelijk onweerstaanbaar overtuigend: het boek hervormt, het brengt de door Bertha von Suttner sterk bekritiseerde elite en diplomatie op andere gedachten.

Over het type boek

‘De wapens neer!’ Martha Althaus, de hoofdpersoon van Bertha von Suttner’s *Die Waffen nieder!*, schreeuwt het ettelijke keren uit, uit wanhoop over de ellende van de oorlog, de waanzin en de nuttelosheid ervan. Bertha von Suttner was een door rationalisme gedreven activiste. Voor haar was oorlog geen noodlottig incident want oorlog wordt bedacht door mensen en gemaakt door mensen: keizers, koningen, staatslieden, politici. Als oorlog evenwel bedacht en gevoerd kan worden – want het is een instrument dat de mens construeert en inzet – dan kan oorlog ook worden vermeden en uitgebannen door het tegendeel te doen: door het instrument niet te construeren, noch in te zetten. Bertha geloofde daarnaast volop in ‘vrijheid, gelijkheid, broederschap’ en in de burger- en mensenrechten van de Verlichting.

Bertha’s Martha verzet zich tegen de als noodzakelijk verklaarde oorlog, tegen de oorlog die gelegitimeerd wordt omdat de ander nu eenmaal aanviel, tegen de militaire kaste, tegen oorlogszuchtig taalgebruik, tegen het door strijdende partijen aanroepen van God als steun, tegen het argument dat oorlog demografisch nuttig zou zijn om de samenleving weer in evenwicht te brengen en tegen het heilige van zelfopoffering van de soldaat ter meerdere eer en glorie van het vaderland. Ook verzet zij zich stellig tegen de opvatting dat oorlog geen zaak voor vrouwen is en vrouwen er dus geen mening over mogen hebben of uiten, zoals Martha’s vader, een generaal in ruste, te pas en te onpas belijdt.

Martha is het literaire alter-ego van Bertha von Suttner. Hoewel het boek niet autobiografisch is, spreekt Martha de gevoelens en gedachten uit van Bertha, leeft Martha in dezelfde tijd als Bertha, begeven zij zich in dezelfde kringen en is Martha net als Bertha op eenzelfde manier geïnspireerd door boeken en ideeën. Door de geloofwaardige karakters en het herkenbare tijdsbeeld was menig lezer zelfs in de veronderstelling dat het om non-fictie ging.

Bertha von Suttner beschrijft op indringende wijze wat oorlog ons aandoet, hoe oorlog families verscheurt, sociale verhoudingen ontregelt en de welvaart negatief beïnvloedt. *De wapens neer!* wordt daarom gezien als een Tendenzroman, de Duitse term voor een roman met een maatschappelijk geëngageerde boodschap. Toen Leo Tolstoj, de schrijver van Oorlog en vrede, *Die Waffen nieder!* las, maakte hij een

vergelijking met Harriet Beecher Stowe's *Uncle Tom's Cabin* (1852), een aanklacht tegen de slavernij in Amerika in de vorm van een roman, die de heersende maatschappelijke opvattingen veranderde en uiteindelijk bijdroeg tot de afschaffing van de slavernij. In *De wapens neer!* gaat het natuurlijk om een aanklacht tegen de zin van oorlog.

Het boek is echter ook een Bildungsroman; het beschrijft het psychologische proces waarin Martha zich bewust wordt van haar identiteit en van de rol die zij wil spelen in de wereld. Droomde zij er als tiener nog van om als de Franse middeleeuwse Jeanne d'Arc met de mannen de wapens op te nemen in de Honderdjarige Oorlog tegen Engeland, als jonge vrouw keert zij zich al snel tegen de oorlog. Bertha von Suttner zelf – zo beschrijft zij in haar memoires – rijpte echter langzaam. Zij groeide pas laat in haar leven naar de aanklacht tegen oorlog toe. Haar autobiografische notities geven een inkijkje in haar leven en laten zien dat de internationale conflicten en de bloedige oorlogen aanvankelijk bijna onopgemerkt langs haar heen gingen. Haar bestemming om de oorlog te bestrijden, om voor rechtspraak tussen landen te kiezen en de oorlog te verwerpen als een verschijnsel dat haaks staat op maatschappelijke, culturele, economische en technische vooruitgang, kwam meer en meer tot stand juist door het schrijven van *Die Waffen nieder!* en door het succes van het boek.

Facetten uit het leven van Bertha von Suttner

Bertha von Suttner kwam in 1843 ter wereld als gravin Kinsky, dochter van een generaal die al voor haar geboorte was overleden. Haar moeder was niet van de edelste komaf en creëerde bovendien wegens haar gokverslaving niet de meest florissante economische omstandigheden, waardoor Bertha naar de normen van de Oostenrijkse standenmaatschappij buiten de adellijke society stond.

In 1873 werd Bertha gouvernante voor de vier dochters van baron Carl von Suttner. Bertha en de oudste zoon in het gezin, Arthur, verloren zich in een geheime liefdesrelatie, die op weinig sympathie van Bertha's werkgevers kon rekenen. Ze werd verzocht de familie Von Suttner te verlaten. De Von Suttners regelden een betrekking voor haar in Parijs als secretaresse van Alfred Nobel, met wie zij een intensieve omgang had en vele ideeën uitwisselde. Dit leidde tot een levenslange vriendschap, waarin Bertha Alfred Nobel ervan wist te overtuigen een

vredeprijs in te stellen. Nobel op zijn beurt wenste dat Bertha deze Nobelprijs voor de Vrede als allereerste zou ontvangen. In 1905, vijf jaar na de instelling van de prijs, kreeg Bertha von Suttner de Nobelprijs voor de Vrede uitgereikt, als eerste vrouwelijke gelauwerde.

Na het verboden huwelijk dat Bertha gravin Kinsky en Arthur baron von Suttner in 1876 sloten, vertrokken zij naar de Kaukasus, waar Bertha geld verdiende met muziek- en taalonderwijs, als schrijfster en als journaliste over de Russisch-Turkse Oorlog (1877-1878). In de Kaukasus deed Bertha haar eigen ervaringen op met oorlog. Ondertussen hadden gelijksoortige ervaringen en het denken hierover in de West-Europese wereld geleid tot vredesbewegingen, maar zij zat ver weg en geïsoleerd.

Na een verzoening met Arthur's ouders keerden Bertha en Arthur in 1885 terug in Wenen. Bertha's meesterwerk *Die Waffen nieder!* verscheen in 1889, het jaar waarin ook het 'Universal Peace Congress' en de wereldtentoonstelling in Parijs plaatsvonden. Vanaf dat moment ging zij volledig op in het werken aan de vrede: zij hield lezingen, schreef, nam deel aan congressen. Daarnaast was zij actief in de Inter-Parliamentary Union, Ligue internationale de la Paix et de la Liberté en in de International Arbitration and Peace Association.

Toen Tsaar Nicolaas II in 1899 in Den Haag een Vredesconferentie bijeenriep om tot wereldwijde ontwapening te komen zag Bertha dit vredesinitiatief of anti-oorlogsidee als een kroon op haar werk. De Tsaar had haar roman gelezen, raakte steeds geïnteresseerder in alternatieven voor oorlogvoering en vreesde net als Bertha dat een volgende oorlog meer schade zou aanrichten dan ooit tevoren. Bertha reisde af naar Den Haag om op de hoogte te zijn van de onderhandelingen en vorderingen. Waar mogelijk maakte zij haar standpunten bekend en wist zij invloed uit te oefenen – aan overtuigingskracht, kennis en argumenten ontbrak het haar niet, en hoewel zij geen officiële vertegenwoordiger was, noch aanwezig mocht zijn bij de vergaderingen, vervulde zij toch een sleutelrol.

Tijdens de Eerste Haagse Vredesconferentie kwam het Permanente Hof van Arbitrage tot stand. Een van Bertha's dromen had gestalte kregen. Bertha von Suttner reisde de wereld over met haar anti-oorlogspleidooi en onderhield briefwisselingen met denkers, activisten en machthebbers. De puissant rijke Andrew Carnegie, de Schots-Amerikaanse industrieel die zijn leven na zijn succesvolle

carrière wilde vormgeven als filantroop en ervan overtuigd was geraakt dat oorlog de vooruitgang van de mensheid ondermijnt, was eveneens een bewonderaar geworden van Bertha von Suttner's vredeswerk. Toen haar man Arthur in 1902 overleed, zorgde hij voor een pensioen zodat Bertha haar werk kon blijven voortzetten.

Andrew Carnegie zelf manifesteerde zich ook steeds meer als vredesapostel en werd bereid gevonden om een onderkomen voor het tijdens de Eerste Haagse Vredesconferentie opgerichte arbitrage-instituut te financieren: het Vredespaleis, icoon van internationalisme, dat beschouwd kan worden als de vereeuwiging van Bertha's activisme. Het Vredespaleis opende zijn deuren in 1913 op 28 augustus, Bertha von Suttner was bij de openingsceremonie aanwezig. In 1914 overleed zij op 21 juni, vlak voordat de Eerste Wereldoorlog op 28 juli uitbrak. Een gebeurtenis die zij ongetwijfeld volledig verlamd en met verbijstering en afschuw moet hebben gadeslagen, aangezien de oorlog, een vernietigingsoorlog die zij al vreesde, haar wereldideaal en jarenlange inspanningen voor de vrede moet hebben verwoest.

Bibliotheek van het Vredespaleis en de Vredesbeweging-collectie

Andrew Carnegie eiste dat er in zijn 'Temple of Peace' ook een Standard Library of International Law zou worden gevestigd, zodat de landen die een geschil wilden laten beslechten bij het Permanente Hof van Arbitrage zich zouden kunnen documenteren, óók over de positie van de tegenpartij in het dispuut.

Jacob ter Meulen, van 1924 tot 1952 Directeur-Bibliothecaris, bouwde de Vredesbeweging-collectie op, die de weerslag vormt van talloze pacifistische initiatieven, vooral die in Europa: van sporten voor vrede, tot studenten-vredesbewegingen en kerk en vrede. Deze Vredesbeweging-collectie omvat allerhande tijdschriften, verslagen, honderden anti-oorlogsposters en letterkunde uit de hele wereld, waaronder vanzelfsprekend Bertha von Suttner's *Die Waffen nieder!*, *Lay Down Your Arms!*, *Bas les armes!*, *De wapens neergelegd!* etc.

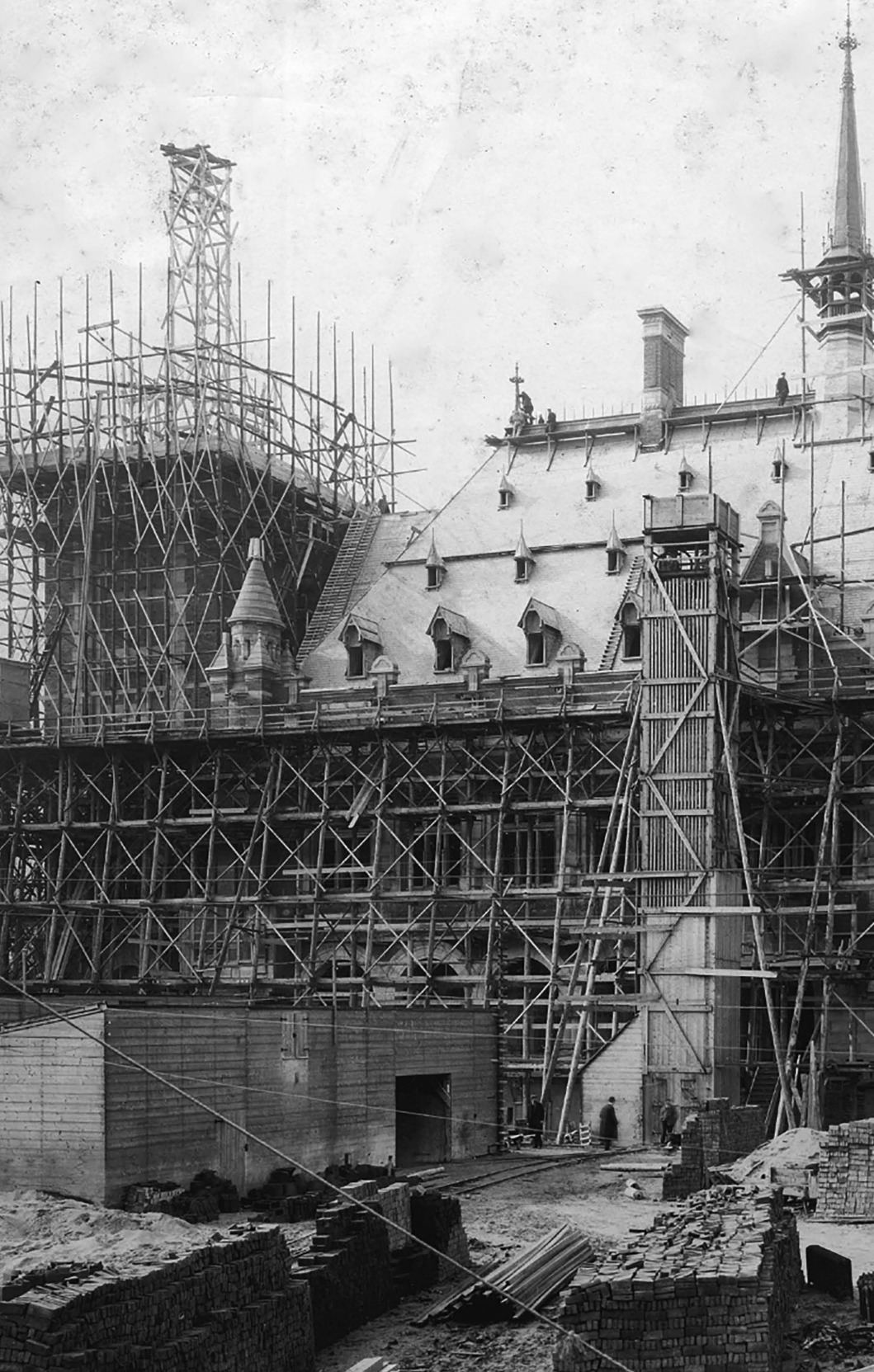
Een nieuwe vertaling

De wapens neer! verscheen in 1891 voor het eerst in het Nederlands, onder de titel *De wapens neergelegd!*, en beleefde – onder beide titels – een tiental uitgaven tot 1925. De vertaling die nu voor u ligt is gemaakt

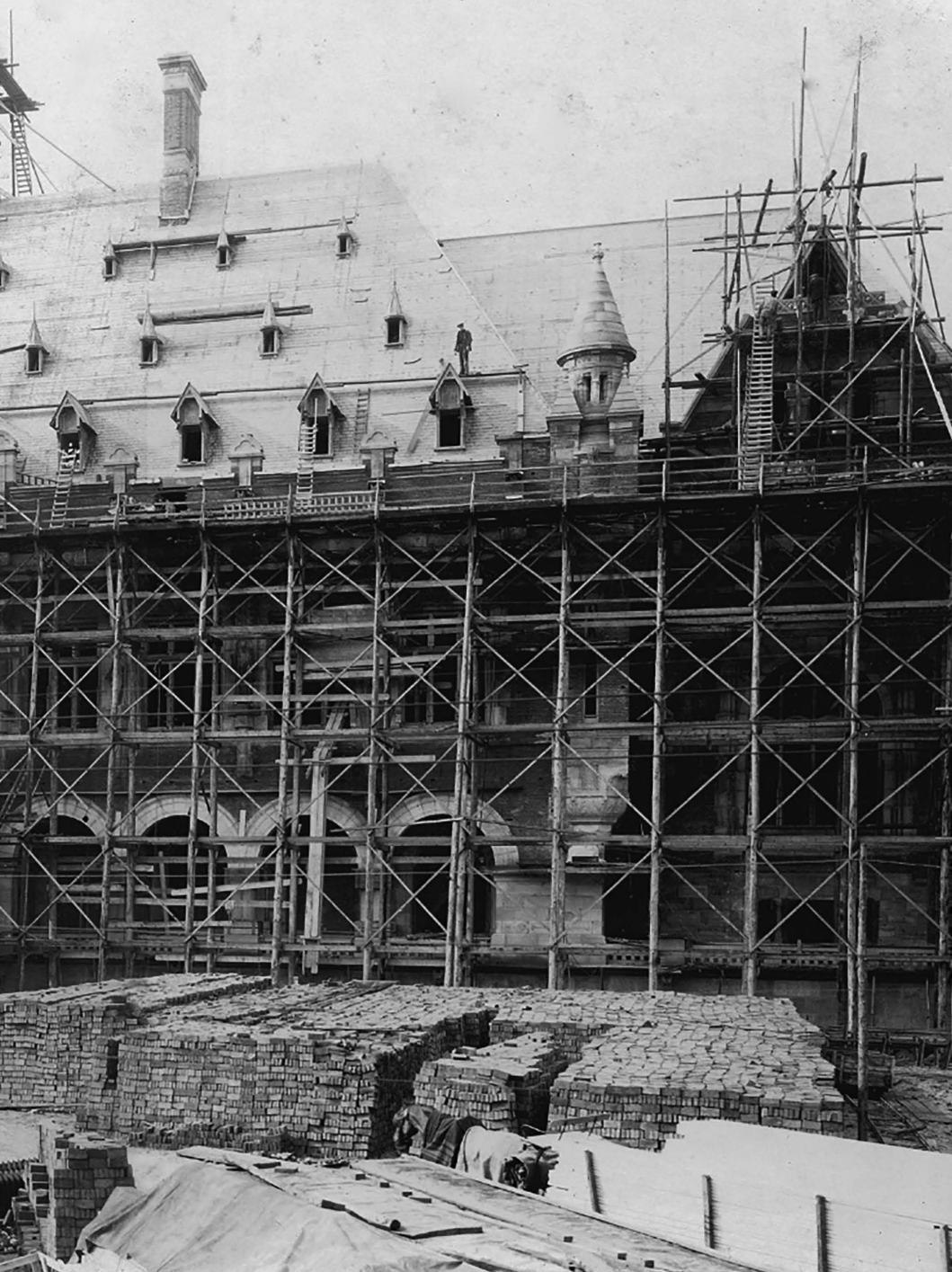

Eerste steenlegging van het Vredespaleis, 1907. Geheel rechts, naast architect Louis-Marie Cordonnier, Bertha von Suttner

door Lilian Caris en Iris van der Blom. De oorspronkelijke gedachte was om een hertaling tot stand te brengen van de negentiende-eeuwse editie, die beter zou passen bij ons huidige taalgebruik en zo de toegankelijkheid van *De wapens neer!* zou vergemakkelijken. Uiteindelijk is het toch een echte vertaling geworden. De vertaalsters hebben ervoor gekozen om dicht bij de oorspronkelijke stijl van Bertha von Suttner te blijven. Daardoor is het Nederlands soms wat plechtstatig of hoogdravend; dat geeft echter ook de sfeer weer waarin Bertha von Suttner, of beter gezegd Martha Althaus, leefde. Bovendien gaat het vaak om bespiegelingen zoals je die toevertrouwt aan een dagboek of om briefteksten, die beide zo ongeveer per definitie geschreven worden in verhevener of gewichtiger woorden. Ook is de interpunctie die Bertha

von Suttner gebruikt grotendeels gevolgd; ontelbare gedachtestreepjes voeren ons mee naar haar diepere overpeinzingen.

Dank

De totstandkoming van dit boek vond plaats in nauwe samenwerking met de Ambassade van Oostenrijk in Den Haag, die het gedachtengoed van Bertha von Suttner nog altijd actief onder de aandacht

brengt van velen. Tevens heeft het Oostenrijkse Bundeskanzleramt het initiatief ondersteund. Het Fonds voor de Letteren en uitgeverij Orlando danken wij voor de tegemoetkoming en de samenwerking. De vertalers Lilian Caris en Iris van der Blom verdienen alle lof voor de afronding van het vertaalwerk.

Binnen de Carnegie-Stichting, waaronder de Bibliotheek van het Vredespaleis ressorteert, werkte Astrid Grootson vol enthousiasme voor het boek. Maar het is vooral te danken aan de bevoegenheid en het creatieve commentaar van Christien Uringa dat het boek na 100 jaar weer in de schappen ligt.

Dit boek moet namelijk gewoon weer te koop zijn. Met Bertha von Suttner, haar hoofdpersoon Martha en Andrew Carnegie geloof ik dat boeken mensen in beweging zetten. Het Europa van Bertha von Suttner is niet meer. Mensen als Bertha von Suttner hebben het voorgoed doen veranderen en plaveiden de weg naar een wereld waarin staten gelijkwaardig en respectvol met elkaar omgaan, naar het internationalisme waardoor grenzen verdwijnen en naar het pacifisme dat de vrede, die voorspoed brengt, boven de verwoestende oorlog plaatst.

Bertha von Suttner was een fascinerende vrouw met grootse idealen die destijds volkomen onbereikbaar leken. Wie onnadenkend meedeint op de golven van de traditie, houdt ze kritisch een spiegel voor. Het boek *De wapens neer!* zet je stevig aan het denken over het bewust maken van keuzes voor een rechtvaardige samenleving en voor een saamhorige wereld.

Zelfs raakt het verhaal van Bertha von Suttner ons leven van vandaag de dag nog: hoewel oorlog nauwelijks nog wordt verheerlijkt, conflicten tussen landen worden voorgelegd aan internationale rechters en er momenteel op wereldschaal intensief wordt samengewerkt binnen organisaties, zijn er vele andere gebeurtenissen en ontwikkelingen gaande die vragen om radicaal anders denken, durven en doen.

Jeroen Vervliet

DIRECTEUR-BIBLIOTHECARIS
BIBLIOTHEEK VAN HET VREDESPALEIS

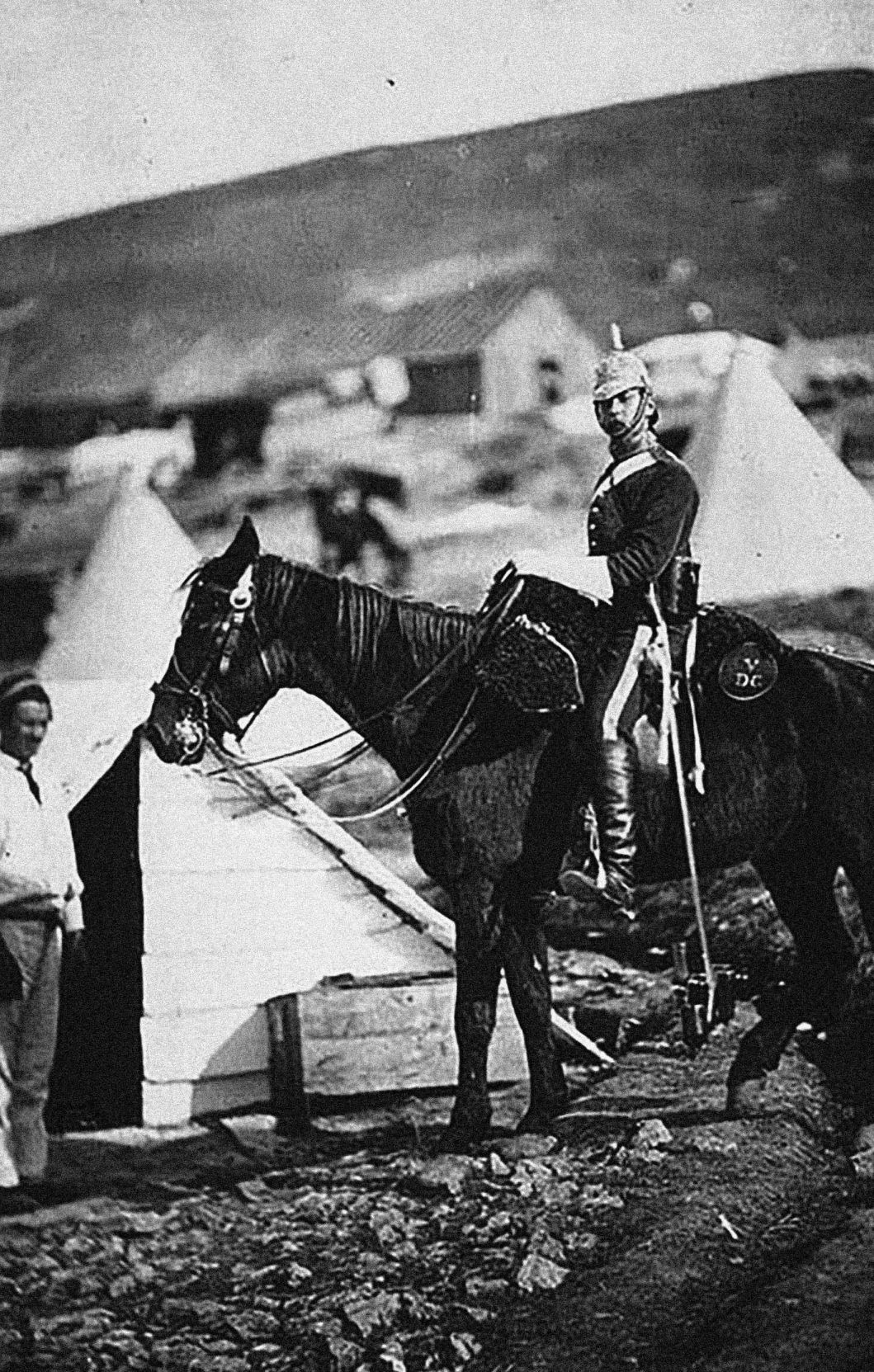
HET LEVEN VAN BERTHA
VON SUTTNER

INTUSSEN IN
EUROPA

- Geboren op 9 juni als postume dochter van een Oostenrijkse generaal te Praag — 1843
- 1848-1851 — Eerste Duits-Deense Oorlog over de her-
togdommen Sleeswijk en Holstein
- 1853-1856 — Krim Oorlog. Spoorwegen en telegraaf
speelden in deze oorlog voor het eerst een
rol. Florence Nightingale werd het symbool
voor de noodzaak van hulp aan oorlogs-
slachtoffers
- 1859 — Oostenrijks-Italiaanse Oorlog. De Italiaan-
se eenwording wordt een feit
- 1862 — Henry Dunant publiceert *Un souvenir
de Solferino*, het startsein voor de huma-
nisering van de oorlogvoering en voor de
oprichting van het Rode Kruis
- 1863 — Lieber Code, een instructie ten tijde van de
Amerikaanse Burgeroorlog voor wat legale
oorlogshandelingen en -gedragingen zijn
- 1864 — Tweede Duits - Deense oorlog, opnieuw
over Sleeswijk en Holstein
Oprichting Rode Kruis / Geneefse Con-
ventie over de verbetering van het lot van
gewonden en zieken op het slagveld
- 1866 — Duits - Oostenrijkse Oorlog over heer-
schappij in de Duitse Bond
- 1868 — Verdrag van St. Petersburg over de huma-
nisering van de oorlogvoering en over legi-
tiem wapentuig
- 1870-1871 — Frans - Duitse Oorlog
- 1873 — Instituut de droit international en Internati-
onal Law Association opgericht, ter bevoor-
dering van het internationaal recht
- In dienst als kindermisje bij de familie — 1873-1875
Von Suttner in Wenen
- Secretaresse in Parijs bij Alfred Nobel om — 1875
vervolgens weer terug te keren naar haar
geliefde Arthur von Suttner met wie ze
in 1876 trouwt
- Verblijf in de Kaukasus waar zij haar — 1876-1885
ideeën ontwikkelt over wereldvrede
- 1877-1878 — Russisch - Turkse Oorlog

	1880	Publicatie van de <i>Oxford Manual</i> door het
Publicatie van haar eerste boek over naties en tegen het nationalisme	—1888	Institut de droit international, waarin de regels voor de oorlogvoering werden bijeengebracht
Publicatie van <i>Die Waffen nieder!</i>	—1889	Andrew Carnegie schrijft <i>The Gospel of Wealth</i> , een oproep om fortuin filantropisch te spenderen
Oostenrijkse tak van de Vredesbeweging door Bertha opgericht	—1891	
Bertha richt het tijdschrift voor vredesvraagstukken op: <i>Die Waffen nieder!</i> , later <i>Die Friedenswarte</i> genoemd	—1892	
Henry Dunant en Bertha komen met elkaar in contact	—1895	
Alfred Nobel overlijdt	—1896	
	1898	Tsaar Nicolaas II roept alle naties op om in Den Haag te onderhandelen over ontwapening
In Den Haag wanneer de Eerste Haagse Vredesconferentie plaatsvindt en het Permanente Hof van Arbitrage wordt opgericht	—1899	Eerste Haagse Vredesconferentie en oprichting van het Permanente Hof van Arbitrage
Arthur von Suttner, Bertha's echtgenoot, overlijdt	—1902	
Bertha schrijft <i>Martha's Kinder</i> , het vervolg op <i>Die Waffen nieder!</i>	—1903	
Tournee langs Amerikaanse universiteiten en deelname aan het Universal Peace Congress	—1904	
Toekenning Nobelprijs voor de Vrede	—1905	
Tweede Haagse Vredesconferentie	—1907	De Amerikaanse President Theodore Roosevelt dringt aan op een nieuwe vredesconferentie die vervolgens bijeen wordt geroepen door Tsaar Nicolaas II – de Tweede Haagse Vredesconferentie
Publicatie van haar memoires <i>Die Barbarisierung der Luft</i> verschijnt, een pamflet tegen luchtbombardementen en een pleidooi om de Haagse conventies van 1899 en 1907 te volgen	—1910	
Aanwezig bij de opening van het Vredespaleis	—1913	Opening van het Vredespaleis
Bertha von Suttner sterft op 21 juni, enkele weken voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog	—1914	Eerste Wereldoorlog breekt uit nadat op 28 juni 1914 de Oostenrijkse kroonprins Franz Ferdinand was vermoord in Sarajevo en eerder nationalistische spanningen waren opgelopen op de Balkan

EUROPA MIDDEN NEGENTIENDE EEUW

In de jaren waarin *De wapens neer!* zich afspeelt, vierde het politieke nationalisme hoogtij. Italië werd een eenheidsstaat en moest zich daarom in het noorden ontdoen van de Oostenrijkse aanwezigheid; dat leidde in 1859 tot de oorlog tussen Oostenrijk en Sardinië-Piëmont en tot de beslissende veldslagen bij Magenta en Solferino. Henry Dunant richtte naar aanleiding van de ervaringen die hij opdeed bij Solferino in 1864 het Rode Kruis op. Ook schreef Henry Dunant *Un souvenir de Solferino*, om het oorlogsleed daar aan de kaak te stellen – een boek dat Martha las. Aan de Oostenrijks-Italiaanse Oorlog van 1859 ging de oorlog van Oostenrijk tegen het koninkrijk Sardinië vooraf (1848-1849). Hierin speelde de Oostenrijkse veldmaarschalk Josef Radetzky een sleutelrol. Martha's vader noemt hem telkens nostalgisch 'vadertje Radetzky'. Radetzky versloeg Sardinië in de veldslagen bij Custoza en Novara, waardoor het Oostenrijkse grondgebied in Italië behouden bleef. Johann Strauss componeerde in 1848 hiervoor de Radetzky-mars.

Ook ten noorden van Oostenrijk waren er politieke spanningen. In 1864 breekt de Tweede Pruisisch-Deense Oorlog uit. De hertogdommen Sleeswijk en Holstein en de mogelijke Deense troonopvolger uit

EUROPE

de 1815 à 1866.

Par MM.^{rs} Drioux et Ch. Leroy.

Echelle

Myriamètres de 10 au degré.

10 20 30 40 50 60

FINLANDE

St. PETERSBOURG

Novogorod

Riça

Lithuanie

Smolensk

Mohilev

Koursk

Ukraine

Podolie

Cherson

Odessa

Bolgrad

Constantinople

Salonique

Smyrne

Rhodes

Chypre

Tripoli

Damas

Stockholm

Upsala

Danzig

Stettin

Posen

Praga

Cracovie

Varsovie

Wienne

Gratz

Belgrade

Nissa

Albanie

Janina

Mission

Nauplie

Corfou

Apromonte

Navarin

Revel

Novogorod

Vitepsk

Smolensk

Mohilev

Koursk

Ukraine

Podolie

Cherson

Odessa

Bolgrad

Constantinople

Salonique

Smyrne

Rhodes

Chypre

Tripoli

Damas

Novogorod

Vladimir

Moscou

Smolensk

Mohilev

Koursk

Ukraine

Podolie

Cherson

Odessa

Bolgrad

Constantinople

Salonique

Smyrne

Rhodes

Chypre

Tripoli

Damas

Novogorod

Vladimir

Moscou

Smolensk

Mohilev

Koursk

Ukraine

Podolie

Cherson

Odessa

Bolgrad

Constantinople

Salonique

Smyrne

Rhodes

Chypre

Tripoli

Damas

Novogorod

Vladimir

Moscou

Smolensk

Mohilev

Koursk

Ukraine

Podolie

Cherson

Odessa

Bolgrad

Constantinople

Salonique

Smyrne

Rhodes

Chypre

Tripoli

Damas

EUROPE

het Huis van Augustenburg zijn de inzet. Oostenrijk schaart zich aan de zijde van Pruisen. Martha verdiept zich in de historische wortels van het conflict – haar onderzoek is te lezen in hoofdstuk 3 –, maar begrijpt de bemoeienis van Oostenrijk nauwelijks en is daarom extra somber over het feit dat haar geliefde in die verre Noord-Duitse streken ten strijde moet trekken.

Steunde Oostenrijk Pruisen nog tegen de Denen, in 1866 brak er tussen de twee grootmachten een oorlog uit om tot een slotsom te komen over wie het voor het zeggen had in de Duitse Bond. Helmuth von Moltke was Pruisisch opperbevelhebber en prins Frederik van Pruisen was een van de commandanten; Ludwig von Benedek – die om zijn militaire keuzes de wind van voren krijgt van Martha's vader – leidt de Oostenrijkers, maar als hij er geen heil meer in ziet, stelt hij een vroegtijdige beëindiging van de oorlog voor aan de Oostenrijkse Keizer Frans Jozef, die daarvan echter niets wil weten. Uiteindelijk kreeg Pruisen onder Kanselier Otto von Bismarck de hoofdrol in de Duitse Bond. Oostenrijk werd na het verlies van de oorlog daarvan buitengesloten en hierdoor was de basis gelegd voor de Duitse eenwording en het Duitse Keizerrijk. Tegelijkertijd werd Oostenrijk definitief uit Noord-Italië verdreven. De Duits-Oostenrijkse Oorlog brengt Martha zo goed als tot complete wanhoop en waanzin: wat moet er eigenlijk beslecht worden? Martha stort zich in het krijgstaferel rondom de beslissende slag bij Königgrätz-Sadowa, een van de bloedigste van de hele negentiende eeuw.

Oostenrijk moest het tot dan toe humanitair doen met de aan het thuisfront opererende Vereniging voor Patriottische Hulpverlening, een instituut dat door Carl von Suttner, Bertha's schoonvader, was opgericht. Oostenrijk tekende pas in 1866 de Conventie van Genève van 1864 voor de humanisering van de oorlog waardoor de inzet van het Rode Kruis voor Oostenrijk mogelijk werd. Dit heeft geleid tot onnodige Oostenrijkse doden in de Duits-Oostenrijkse Oorlog van 1866 omdat de hulpverleners ook als combattanten werden beschouwd. Die Rode Kruis-conventie van 1864 deed Martha's vader overigens schamperen dat die hulpverleners alleen maar in de weg zouden lopen; als Oostenrijk dan uiteindelijk toch de stap zet en het verdrag tekent, vraagt hij of Martha nu haar zin heeft.

Parijs, 1871

In deze oorlog zie je het belang van de trein en de spoorwegen voor troepenverplaatsingen en speelt de modernisering van wapentuig een doorslaggevende rol: het naaldgeweer, dat veelvuldig wordt besproken in de kringen rond de vader van Martha, werd gelijkgesteld aan de reden voor de Pruisische overwinning. Het kon nu eenmaal veel meer schoten afvuren dan het nog door de Oostenrijkers gebruikte klassieke geweer dat voor elke afzonderlijke kogel opnieuw verticaal geladen moest worden, waarbij een soldaat rechtop moest staan zodat hij een makkelijk doelwit vormde.

Pruisische soldaten met naaldgeweer, 1870

24

De Emser Depesche, een telegram dat Bismarck gebruikte om de oorlog te kunnen verklaren, leidde tot de Duits-Franse oorlog van 1870-1871. De inzet was de hegemonie op het Europese vasteland: lag deze bij Frankrijk dat historisch de belangrijkste staat was of bij Pruisen dat de Duitse landen unificeerde en in rap tempo dominantier werd? Het plan van de Franse keizer Napoleon III om Luxemburg aan te kopen en zo Frankrijks positie te versterken, was voor

Franse soldaten, 1870

Bismarck een casus belli: een reden om een oorlog te beginnen. Maar er kwam een andere aanleiding voor een oorlog tussen de Fransen en de Duitsers: de Spaanse troon was vacant. De Fransen wilden niet dat een Hohenzollern op deze troon zou komen te zitten en Frankrijk 'omsingeld' zou zijn. Het door Bertha en Martha geliefde Parijs werd belegerd en bezet, burgers pleegden verzet, maar Frankrijk werd toch verslagen; de Elzas werd Duits, maar de Fransen stelden zelf orde op zaken in Parijs dat zich ontpopt had tot een communistisch bolwerk: de Commune.

KOPSTUKKEN

Italië

26

Victor Emanuel II (1820-1878), koning van Sardinië-Piëmont die Italië als staat verenigde en in 1861 koning van Italië werd. Hoewel Cavour, zijn minister-president, de architect van de unificatie was, werd Victor Emanuel het symbool voor de 'Risorgimento', de nationalistische Italiaanse eenwordingsbeweging. In 1859 veroverde hij Lombardije op Oostenrijk. In 1866 versloeg hij Oostenrijk en kwam Venetië in Italiaanse handen.

Camillo Benso di Cavour (1810-1861), premier van het koninkrijk Sardinië-Piëmont. De liberale graaf streefde de bevrijding van de Oostenrijkse heerschappij en de unificatie van Italië na.

Oostenrijk

Frans Jozef I (1830-1916), van 1848 tot 1916 keizer van Oostenrijk-Hongarije en getrouwd met Elisabeth (Sisi) van Beieren. Hij was een conservatief die binnenslands alles erop inzette om de absolute monarchie overeind te houden, waardoor hij uiteindelijk de Oostenrijkse machtspositie in de Duitse Bond verloor aan Pruisen. Hij overleefde zijn vrouw en kinderen.

Ludwig August von Benedek (1804-1881), belangrijkste veldheer van het Oostenrijkse noordelijke leger in 1866 tijdens de Oostenrijkse oorlog met Pruisen. Hij werd om zijn verkeerde strategische beslissingen verantwoordelijk gehouden voor de Oostenrijkse nederlaag in de beslissende veldslag bij Königgrätz. Benedek had aan Keizer Frans Jozef voorafgaand aan de catastrofe nog voorgesteld om tot een wapenstilstand te komen met Pruisen maar de Keizer weigerde dit.

Joseph Radetzky von Radetz (1766-1858), Oostenrijkse veldmaarschalk en opperbevelhebber in het koninkrijk Lombardije-Venetië, dat sinds 1815 bij Oostenrijk hoorde. Hij bestreed de Italiaanse onafhankelijkheidsbeweging toen deze zich ook in Lombardije-Venetië manifesteerde en behaalde - ondertussen was Radetzky de 80 al gepasseerd - bij Custoza en bij Novara een overwinning, waardoor de Oostenrijkse heerschappij in Noord-Italië werd hersteld.

Frankrijk

Napoleon III (1808-1873), president en later keizer van Frankrijk van 1852 tot 1870. Hij was een bondgenoot van Cavour en zegde hem zijn steun toe om van de Oostenrijkse overheersing af te komen, maar wilde tegelijkertijd zelf graag twee Italiaanse gebieden aan Frankrijk toevoegen. Door de toename van de macht van Pruisen verloor Frankrijk zijn historisch dominante positie en kwam steeds meer onder druk te staan.

Toen er ook nog een familielid van de Pruisische Hohenzollerns op de Spaanse troon dreigde te komen, ontstond de Duits-Franse oorlog van 1870. Napoleon III werd door de Pruisen gevangengenomen waarmee een einde kwam aan het Franse Keizerrijk.

Sleeswijk-Holstein

28

Frederik van Sleeswijk-Holstein-Sonderburg-Augustenburg (1829-1880) was een Deense prins die toen de koning van Denemarken kinderloos stierf beweerde dat hij erfopvolger in zowel Sleeswijk als Holstein was, terwijl zijn vader het erfrecht van de hand had gedaan. In het protocol van Londen uit 1852, opgesteld na de oorlog om Sleeswijk, was vastgelegd dat het Hertogdom Sleeswijk een unie vormde met Denemarken. Hierdoor kreeg Frederik de bijnaam Protocolprins. De prins

werd gesteund door Duitse nationalisten die Sleeswijk-Holstein als zelfstandige staat voor de Duitse Bond wilden behouden, maar Pruisen en Oostenrijk traden hiertegen in het verweer: de Tweede Deens-Duitse Oorlog was een feit.

Pruisen

Wilhelm I (1797-1888), koning van Pruisen van het Huis Hohenzollern. Onder zijn leiding werd Duitsland één en Wilhelm daarmee in 1871 de eerste keizer van Duitsland.

Frederik Karel (1828-1885), prins uit het huis Hohenzollern en de broer van de Pruisische Koning Wilhelm I. Hij was bevelhebber van het eerste Pruisische leger in de oorlog van 1866.

Otto von Bismarck (1815-1898), Pruisisch staatsman en minister-president, die als nationalistische Realpolitiker de eenwording van Duitsland onder Pruisische leiding ontwierp en tot uitvoering bracht door de Pruisische dominantie in de Duitse Bond ten koste van Oostenrijk tot stand te brengen. Hij werd na de eenwording de eerste Bondskanselier van de Noord-Duitse Bond en later van het Duitse Keizerrijk.

Helmut Karl Bernhard von Moltke (1800-1891), stafchef van het Pruisische leger. Von Moltke wordt gezien als een van de grootste strategen van de negentiende eeuw en kreeg als erenaam ‘Schlachtendenker’ toegekend (Schlachten is Duits voor veldslagen). Hij plande en leidde zowel de oorlog van 1866 tegen Oostenrijk als de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871.

—
EERSTE

BOEK

1859

Als zeventienjarige was ik behoorlijk excentriek. Dat had ik nu vast niet meer geweten als de dagboeken uit die tijd niet bewaard waren gebleven. Daarin zijn de allang vervlogen fantasieën, de vluchtige gedachten, de gevoelens van weleer vereeuwigd, en dus weet ik nu welke geëxalteerde ideeën er in dat domme, mooie hoofdje zaten. Dat ik mooi was, waarvan mijn spiegel me nu niet veel meer weet te vertellen, wordt door oude portretfoto's bevestigd. Ik kan me indenken wat voor benijdenswaardig schepseltje de jonge, om haar schoonheid geprezen, door alle mogelijke luxe omringde Martha gravin Althaus moet zijn geweest. De eigenaardige dagboeken in hun rode band wijzen echter eerder op melancholie dan op levensvreugde. Nu is de vraag: was ik echt zo dwaas dat ik de voordelen van mijn positie niet inzag of dweeptte ik gewoon met de gedachte dat alleen melancholische gevoelens verheven waren en het verdienden in poëtisch proza te worden uitgedrukt? Dat alleen die in de rode boeken hoorden te worden vereeuwigd? Ik leek niet tevreden te zijn met mijn lot, want er staat:

O, Jeanne d'Arc, door de hemel begenadigde heldhaftige jonkvrouwe, kon ik maar zijn zoals jij! Met de oriflamme zwaaien, mijn koning kronen en dan sterven – voor het dierbare vaderland.

Voor het vervullen van die bescheiden levenstaak kreeg ik geen gelegenheid. Ook een andere roeping die ik (volgens een notitie daterend van 19 september 1853) aantrekkelijk vond, namelijk om als christelijke martelares in de arena door een leeuw te worden verscheurd, lag niet binnen mijn bereik, en dus leed ik blijkbaar onder het besef dat de grootse daden waar mijn ziel naar smachtte voor eeuwig en altijd onverricht zouden blijven, dat mijn leven eigenlijk mislukt was. Ach, waarom was ik niet als jongen ter wereld gekomen! Ook dat is een veelvoorkomend, vruchteloos verwijt aan het lot in de rode schriften, want als jongen had ik verheven doelen kunnen najagen en bereiken. Van vrouwelijk heldendom geeft de geschiedenis maar weinig voorbeelden. Hoe zelden komt het voor dat we de Gracchen als zonen hebben of onze mannen uitgeleide doen naar de poorten van Weinsberg of ons door Hongaren met getrokken sabel laten toeschreeuwen: 'Leve Maria Theresia, onze koningin!' Maar als je een man bent, hoef je alleen maar je zwaard om te gorden en naar voren te stormen om roem en lauweren te verwerven – je een troon veroveren, zoals Cromwell, of een wereldrijk, zoals Bonaparte! Ik kan me herinneren dat het ultieme begrip van menselijke grootsheid voor mij belichaamd leek in krijgsheldendom. Voor geleerden, dichters en ontdekkingsreizigers had ik in zekere zin wel respect, maar echte bewondering koesterde ik alleen voor de overwinnaars op het slagveld. Dat waren immers bij uitstek de dragers van de geschiedenis, degenen die het lot van landen bepaalden; zij waren veel belangrijker en verhevener, bijna goddelijk, en staken met kop en schouders boven alle andere mensen uit als de toppen van de Alpen of de Himalaya boven het gras en de bloemen in het dal.

Uit dit alles hoef ik niet te concluderen dat ik voor heldin in de wieg was gelegd. Het zat gewoon zo: ik was gepassioneerd van aard en raakte vlug in vervoering over zaken die in mijn leerboeken en door mijn omgeving als bijzonder lovenswaardig werden aangeprezen.

Mijn vader was generaal in het Oostenrijkse leger en had in Custoza gevochten onder ‘vadertje Radetzky’, die hij als een afgod vereerde. Hoeveel anekdotes over het slagveld heb ik niet moeten aanhoren! Mijn beste vader was zo trots op zijn oorlogservaringen en sprak met zo’n voldoening over de veldtochten die hij had meegemaakt dat ik onwillekeurig medelijden had met mannen die niet over zulke herinneringen beschikten. Wat een achterstelling van het vrouwelijk geslacht dat het uitgesloten is van die uiterst hoogstaande bevestiging van het menselijk eergevoel en plichtsbef! Telkens wanneer ik iets hoorde over het streven naar gelijkberechtiging van vrouwen – daar hoorde je in mijn jeugd slechts sporadisch over en dan gewoonlijk op spottende en afwijzende toon – begreep ik dat verlangen naar emancipatie op slechts één manier: vrouwen moesten ook het recht hebben aan gewapende strijd deel te nemen. Ach, wat was het heerlijk in de geschiedenis van Semiramis of Catharina II te lezen: ‘Ze voerde oorlog met deze of gene naburige staat – ze veroverde dit of dat land...’

Inderdaad, de geschiedenis! Die is, zoals het de jeugd wordt geleerd, de belangrijkste bron van oorlogsverheerlijking. Kinderen wordt van jongsaf ingeprent dat de Heer der heerscharen voortdurend veldslagen gebiedt, dat die als het ware het vehikel zijn waarop het lot van de volkeren door de tijden voortrolt; dat ze de vervulling van een onontkoombare natuurwet zijn die zich van tijd tot tijd herhaalt zoals zeestormen of aardbevingen; dat ze wel gepaard gaan met verschrikkingen en gruwelijkheden, maar dat die opwegen tegen de belangrijke resultaten voor het algemeen belang, tegen de daarbij te verwerven roem of het besef van ultieme plichtsvervulling voor het individu. Want bestaat er een mooiere dood dan die op het veld van eer – een edeler onsterfelijkheid dan die van de held? Dit komt allemaal helder en eenduidig naar voren uit de leer- en leesboeken ‘voor schoolgebruik’, waarin naast de eigenlijke geschiedenis, die als een lange reeks oorlogen wordt gepresenteerd, ook de verschillende verhalen en gedichten slechts over heldhaftige wapenfeiten gaan. Dat hoort bij het patriottische opvoedingssysteem. Omdat iedere leerling tot een verdediger van het vaderland moet worden gevormd, moet al bij het kind de animo voor zijn eerste burgerplicht worden gewekt, de geest moet worden gehard tegen de natuurlijke afkeer die

de verschrikkingen van de oorlog zouden kunnen oproepen door zo onbevangen mogelijk te vertellen over de vreselijkste bloedbaden en slachtingen, alsof het om iets heel normaal, iets noodzakelijks gaat, waarbij de nadruk volledig wordt gelegd op de ideële kant van deze oude volksgebruiken – op die manier lukt het een krijgshaftige, strijdlustige generatie te kweken.

De meisjes – die weliswaar niet ten strijde hoeven te trekken – krijgen onderricht uit dezelfde boeken, die ten doel hebben jongens tot soldaten te vormen, en daardoor ontstaat bij de vrouwelijke jeugd dezelfde overtuiging, die zich uit in afgunst dat zij niet mee mag doen, en in bewondering voor de militaire stand. Een waar genoeg, die huiveringwekkende beelden van de wereldveldslagen, de Bijbelse, de Macedonische, de Punische tot de Dertigjarige Oorlog en de napoleontische oorlogen aan toe die ons, tere maagdjes – die voor de rest toch tot zachtmoedigheid en mildheid worden gemaand – krijgen voorgeschoteld, waarbij we zien hoe steden in brand staan en de inwoners over de kling gejaagd, de overwonnenen mishandeld worden. Uiteraard wordt door deze opeenstapeling en herhaling van gruwelen het besef dat het gruwelen zijn afgestompt; alles wat tot de rubriek oorlog behoort wordt niet meer vanuit het standpunt van menselijkheid gezien en krijgt een heel bijzondere mystieke historisch-politieke lading. Het moet zo zijn, het is de bron van de hoogste waardigheid en eergevoel, dat weten de meisjes heel goed; tenslotte hebben ze de gedichten en preken waarin de oorlog verheerlijkt wordt vanbuiten moeten leren. En zo ontstaan de spartaanse moeders en ‘moeders van het vaandel’ en de talloze cotillonordes die tijdens de ‘damesverkiezing’ aan het officierskorps worden uitgereikt.

Ik ben niet, zoals zoveel meisjes van mijn stand, opgevoed in het klooster, maar in mijn ouderlijk huis onder leiding van gouvernantes en leraren. Mijn moeder heb ik vroeg verloren. Onze tante, een voormalige stiftsjuffer, vervulde voor ons kinderen – ik had nog een jonger broertje en twee jongere zusjes – de moederrol. De wintermaanden brachten we door in Wenen, de zomer op het familielandgoed in Neder-Oostenrijk.

Mijn gouvernantes en leraren beleefden, zo kan ik me herinneren, veel plezier aan me, want ik was een ijverige leerling, begiftigd met

een goed geheugen en bijzonder ambitieus. Zoals eerder vermeld, kon ik mijn ambities niet bevredigen door als maagdelijke heldin veldslagen te winnen en daarom nam ik er genoegen mee bij de lessen goede beoordelingen te behalen en mijn omgeving bewondering af te dwingen met mijn weetgierigheid. Het Frans en Engels beheerste ik nagenoeg perfect, in geografie en astronomie, natuurlijke historie en fysica bekwaamde ik me voor zover het opvoedingsprogramma voor een meisje dat toeliet; maar voor het vak geschiedenis leerde ik meer dan van me werd gevraagd. Uit de bibliotheek van mijn vader haalde ik dikke geschiedenisboeken, die ik in mijn vrije tijd bestudeerde. Telkens wanneer ik een gebeurtenis, een naam, een datum uit vervlogen tijden in mijn geheugen had geprent, meende ik weer een stuk wijzer te zijn geworden. Tegen pianospelen – dat immers ook tot het opvoedingsprogramma behoorde – verzette ik me met hand en tand. Ik had geen aanleg voor muziek en beleefde er ook geen plezier aan, en ik voelde dat er op dat gebied geen eer te behalen viel. Ik smeekte hardnekkig net zolang om mijn kostbare tijd – die ik liever aan studievakken wilde besteden – niet aan dat zinloze getingel te hoeven verspillen tot mijn lieve vader me uiteindelijk vrijstelde van dat muzikale corvee. Tot groot verdriet van mijn tante, die vond dat er zonder pianospel niet echt sprake was van een behoorlijke opvoeding.

Op 10 maart 1857 vierde ik mijn zeventiende verjaardag. ‘Al zeventien,’ zo luidt de notitie onder die datum in mijn rode schrift. Dat ‘al’ spreekt boekdelen. Er staat geen commentaar bij, maar vermoedelijk wilde ik ermee zeggen: ‘En nog niets gedaan om onsterfelijk te worden.’ De rode dagboeken bewijzen me, nu ik mijn memoires wil schrijven, goede diensten. Ze stellen me in staat gebeurtenissen uit het verleden die slechts vaag in mijn herinnering zijn blijven hangen tot in de kleinste details te schetsen en hele, allang vergeten gedachtingen of gesprekken van jaren geleden woordelijk weer te geven.

Bij het eerstvolgende balseizoen, dat met het carnaval begon, zou ik in het sociale leven worden geïntroduceerd. Van dat vooruitzicht was ik niet zo verrukt als de meeste meisjes van mijn leeftijd. Mijn verlangen ging uit naar iets hogers dan triomfen in de balzaal. Wat wilde ik dan wél? Die vraag had ik toen zelf niet eens kunnen beantwoorden. Waarschijnlijk was ik op zoek naar liefde, maar dat wist ik niet. Jonge mannen en vrouwen zwelgen vaak in hevige, ambitieuze

dromen vol verlangen die in allerlei vormen – honger naar wetenschap, reislust, dadendrang – verwezenlijkt willen worden. Meestal zijn deze niets anders dan onbewuste verlangens van een ontlukende behoefte aan vervulling op het gebied van de liefde.

Die zomer moest mijn tante op doktersvoorschrift kuren in Mariënbad. Het leek haar een goed idee mij mee te nemen. Hoewel mijn officiële introductie in wat ‘de wereld’ heet pas de komende winter zou plaatsvinden, mocht ik bij wijze van oefening in dansen en converseren een paar bals in het kurhaus meemaken, zodat ik me tijdens mijn eerste balseizoen niet al te timide en onhandig zou gedragen.

Maar wat gebeurde er op het eerste het beste bal waaraan ik deelnam? Ik werd onsterfelijk verliefd. Natuurlijk op een luitenant der huzaren. De aanwezige burgers leken naast de militairen wel meikevers naast vlinders. De huzaren schitterden onder de aanwezige uniformdragers nog het meest, en van de huzaren was Arno graaf Dotzky het oogverblindendst. Ruim 1 meter 80 lang, met zwarte krullen, een opgedraaid snorretje, witblinkende tanden en donkere ogen die zo doordringend en teder konden kijken – kortom, op zijn vraag: ‘Is de cotillon in uw boekje nog vrij, freule?’ voelde ik dat er nog andere, net zo verheven triomfen kunnen bestaan dan als de Maagd van Orléans met het koninklijk vaandel of als de grote Catharina met de scepter te zwaaien. En hij, de tweeëntwintigjarige, voelde vermoedelijk net zoiets toen hij met het mooiste meisje van het bal (na dertig jaar mag je dat wel constateren) op de maat van een wals door de zaal zwierde; toen dacht hij vermoedelijk ook: liefvallig meisje, als jij de mijne wordt, weegt dat tegen elke maarschalksstaf op.

‘Martha, Martha toch!’ bromde mijn tante toen ik buiten adem op de stoel naast haar neerplofte terwijl de tulen wolken van mijn baljapon in haar gezicht wapperden.

‘O pardon, pardon tantetje!’ zei ik smekend en ik ging goed zitten. ‘Ik deed het niet expres...’

‘Dat bedoel ik niet – mijn verwijt betreft je gedrag tegenover die huzaar – je mag je onder het dansen niet zo dicht tegen je cavalier aanvlijen... en kijk je een heer zo in de ogen?’

Ik bloosde hevig. Had ik iets gedaan wat ongepast was voor een meisje? Zou die weergaloze man misschien slecht van me denken?

Van die angstige twijfel werd ik later op het bal nog verlost, want onder de wals tijdens het souper fluisterde die weergaloze man tegen me: ‘Luister – ik kan niet anders – u moet het weten, vandaag nog: ik houd van u.’

Dat klonk op een andere manier aangenaam dan de fameuze ‘stemmen’ van Jeanne... Maar onder het dansen wist ik zo vlug geen antwoord. Dat begreep hij blijkbaar, want hij stopte. We stonden in een lege hoek van de zaal en konden ons gesprek voortzetten zonder dat iemand meeluisterde:

‘Zeg me, juffrouw, mag ik hopen?’

‘Ik begrijp u niet,’ loog ik.

‘Geloof u misschien niet in liefde op het eerste gezicht? Tot nu toe hield ik het voor een fabeltje, maar vandaag heb ik ondervonden dat het bestaat.’

Mijn hart ging als een razende tekeer. Maar ik zei niets.

‘Ik geef me halsoverkop over aan mijn noodlot,’ vervolgde hij. ‘U bent het en niemand anders. U beslist voor mij over geluk of de dood... want zonder u kan en wil ik niet leven... Wilt u de mijne worden?’

Op zo’n directe vraag moest ik toch iets antwoorden. Ik zocht naar een diplomatieke frase die – zonder hem alle hoop te ontnemen – geen afbreuk deed aan mijn waardigheid, maar kon niets anders uitbrengen dan een bevend gefluisterd ‘ja’.

‘Dus kan ik morgen uw tante om uw hand vragen en graaf Althaus schrijven?’

Opnieuw ‘ja’, ditmaal al iets fermer.

‘O, ik ben een gelukkig mens! Dus ook op het eerste gezicht? Hou je van me?’

Nu antwoordde ik alleen met mijn ogen – maar die zeiden, denk ik, het allerduidelijkst ‘ja’.

Op mijn achttiende verjaardag trouwde ik nadat ik eerst in ‘de wereld’ was geïntroduceerd en aan de keizerin als ‘verloofde’ voorgesteld. Na de bruiloft gingen we op huwelijksreis naar Italië. Daarvoor had Arno langdurig verlof genomen. Er was nooit sprake van geweest dat hij uit militaire dienst zou treden. Wij bezaten weliswaar beiden een behoorlijk vermogen, maar mijn man was op zijn status gesteld,

en ik met hem. Ik was trots op mijn knappe huzarenofficier en keek met voldoening uit naar de tijd dat hij ritmeester, luitenant-kolonel en uiteindelijk generaal zou worden. Wie weet was hij voor iets nóg hogers bestemd: misschien zou hij in onze roemruchte vaderlandse geschiedenis als groot veldheer schitteren...

Dat de rode schriften juist in die heerlijke verlovingstijd en witbroodsweken een leemte vertonen, betreur ik nu bijzonder. Maar ook als ik ze wel had beschreven, was het gelukzalige van die dagen toch vervlogen, verwaaid, weggefladderd in het niets – al zou op zijn minst een glimpje ervan aan de bladzijden zijn blijven hangen. Maar nee, voor mijn smart en verdriet kon ik niet genoeg jammerklachten, gedachtestreepjes en uitroeptekens vinden; ik moest medemens en nageslacht jammerend alle kommer en kwel uit de doeken doen, terwijl ik van de fijne uren stilzwijgend genoot. Ik was er niet trots op gelukkig te zijn en liet het dus aan niemand weten, zelfs niet aan mezelf in mijn dagboek. Alleen lijden en smachten beschouwde ik als iets verdienstelijks, vandaar dat ik er zoveel ophef over maakte. De rode schriften geven een getrouw beeld van alle treurige toestanden, maar in gelukkige tijden bleven de bladzijden onbeschreven. Zodom! Het is net alsof iemand tijdens een wandeling als aandenken alleen de lelijke dingen verzamelt die hij onderweg tegenkomt; alsof hij zijn botaniseertrommel slechts vult met doornen, distels, wormen en padden, en de bloemen en vlinders overslaat.

Toch herinner ik me dat het een heerlijke tijd was. Een sprookjesachtige droom. Ik had als jonge vrouw immers alles wat mijn hartje begeerde: liefde, luxe, status, vermogen – en het meeste was zo nieuw, zo verrassend, zo verbazingwekkend! We hielden waanzinig veel van elkaar, mijn Arno en ik, met al het elan van onze van leven blakende en van schoonheid overtuigde jeugd. Toevallig was mijn fantastische huzaar bovendien een brave, in- en ingoede, weldenkende jongeman, een beschaafde man van de wereld met frisse humor. (Hij had net zo goed een nare, ruwe man kunnen zijn, want wat voor garantie bood de ontmoeting op het bal in Mariënbad?) En toevallig was ook ik een tamelijk schrandere en gemoedelijk schepseltje. (Hij had op genoemd bal evengoed verliefd kunnen worden op een mooi wispelturig dom gansje.) Zo kwam het dat wij volmaakt gelukkig waren en het in rood gebonden klaagzangenboek lange tijd leeg bleef.